

5.2. Закон 1883 р. про дарування розкольникам усіх віросповідань права богослужіння

Як вже відзначалося, протягом перших двох десятиріч свого існування російсько-українські євангельські віруючі неодноразово звертались до вищих державних органів, з проханням про надання їм прав, передбачених, з одного боку, для розкольників, згідно з Законом 1874 року, з іншого — для баптистів, згідно з Законом 1879 року. Незалежно від цих звернень само законодавство продовжувало рухатись по шляху розширення прав розкольників та сектантів. На початку 80-х років XIX ст. знову постало питання про віротерпимість та свободу совісті в Російській імперії. Результатом дії відповідної сенаторської комісії доповненням до Закону 1874 року стала Височайше затверджена 3 травня 1883 року Думка Державної Ради про дарування розкольникам деяких прав цивільних та по відправленню духовних треб. Дія цього закону поширювалася на розкольників усіх сект, за винятком скопців, тобто євангельські християни-баптисти нарешті отримували рівні права з іншими розкольниками. Їм дозволялось «творити суспільну молитву», тобто вони отримували право на молитовні зібрання, вони також мали право здійснювати духовні треби та звершувати богослужіння згідно зі своїми обрядами, як у приватних будинках, так і в спеціально призначених для цього приміщеннях. Умовою було лише непорушення «загальних правил благочиння та громадського порядку». При відсутності молитовних будинків розкольникам надавалось право, за дозволом міністра внутрішніх справ, використовувати для проведення богослужіння існуючі приміщення. При цьому Закон виходив з положення, що немає й не може бути такого віровчення (за вищевказаним винятком), послідовники якого могли б бути позбавлені права збиратись для молитви в приватному будинку.

Водночас Закон передбачав відповідальність наставників та інших осіб, які звершують духовні треби у розкольників, за поширення своїх поглядів серед православних та за інші «злочинні дії». Така невизначеність щодо «злочинних дій» та відповідальності за них відкривала широкий простір для адміністративного свавілля і переслідування віруючих.

Отримавши право на молитовні зібрання, віруючі почали реалізовувати його на практиці. Однак місцева влада зовсім не схильна була змінювати вже сформоване у неї ставлення до євангельських віруючих та свої дії. Права віруючих на місцевому рівні практично ігнорувались. Замість цього до них застосовувались різні адміністративні заходи: заслання, яке, крім роз'єднання родин, вело й до підриву добробуту віруючих, конфіскації їх майна, а іноді навіть й відбирання дітей. На початку 90-х років у Київській губернії свавілля та насильство над віруючими досягли неймовірних розмірів. Віруючі баптисти притягались до відповідальності за будь-яку «провину». Більше того, до сектантів застосовувались заходи, які навіть не можна назвати адміністративними, так як вони хоча й проводились посадовими особами, — становими, урядниками, старшинами, соцькими та десяцькими, але носили характер тортур та знущань. Те ж саме мало місце і в інших губерніях.

Відзначимо тільки, заради справедливості, що, як і раніше, вища влада іноді звертала на це увагу не стільки заради сектантів, скільки заради підтримки загального порядку, та притягала винних до відповідальності. Крім того, віруючим також загрожувала народна розправа, яка організовувалася підбурюванням з боку місцевих посадових осіб та православних священиків.

З 1884 р. місцеві сходи все частіше починають приймати рішення про висилку віруючих. Але треба відзначити позицію єпископа Херсонського та Одеського Никанора, який не схвалював подібних дій та вважав, що слід замість цього поліпшувати пастирську роботу з населенням. Висилати ж він вважав можливим лише головних пропагандистів. З іншого боку, часто вирокі сільських громад про висилку віруючих були наслідком цілеспрямованої діяльності місцевих священиків. Так, на початку 90-х років приходський священик с.Васильковки Павлоградського повіту Єкатеринославської губернії отримав наказ Єкатери-

нославської консисторії, в якому йому передбачалось схилити Васильковську громаду до написання вироку про висилку баптиста Д.Маляренка. 1889 р. І.Лясоцькому було наказано залишити разом з родиною Київську губернію, а наступного року його було заслано до с.Гірюси (Закавказзя), занедбаного гірського селища, через яке доля провела багатьох українських та російських баптистів (наприклад, Сазонт Капустинський, який до заслання трудився благовісником у Київській губернії, втратив там внаслідок епідемії дружину, багатьом віруючим довелося розіслати своїх дітей по інших родин). Туди ж до Гірюсів заслано 1891 р. й Т.Хлистуна. Усього через Гірюси пройшло біля тридцяти баптистів.

Не було рідкістю й судове переслідування віруючих. При цьому їх становище погіршувалось й тим, що, згідно з законодавством, при розгляді справ щодо злочинів проти православної віри в якості присяжних засідателів могли брати участь лише особи православного віросповідання. 1887 р. було вислано на п'ять років пресвітера Нововасилівської громади А.А.Стоялова.

Як тільки віруючі отримали деякі права, відразу ж тривогу забила православна церква. У звітах обер-прокурора Святійшого Синоду К.П.Победоносцева говорилось про необхідність рішучих дій влади з метою припинення діяльності євангельських християн-баптистів. 1885 р. він запропонував піддати адміністративному заслання у віддалені райони імперії одинадцять осіб, в тому числі М.Ратушного, І.Рябошапку, Г.Балабана та інших. Обер-прокурор Синоду звернувся до Міністерства внутрішніх справ з проханням про сприяння духовенству з боку цивільної влади у діяльності для послаблення штундизму. Внаслідок цього міністром було запропоновано губернаторам надавати всіма можливими засобами повне сприяння та можливу допомогу православному духовенству з метою послаблення та припинення діяльності баптистського вчення.

Новим засобом боротьби з євангельськими віруючими у цей час були публічні співбесіди з ними православних священиків. Ці співбесіди, на думку їх організаторів, повинні були показати істинність православ'я та оману баптизму. Але реально відбувалось все навпаки (цікаво, що вже у радянські часи аналогічні засоби і прийоми використовувала партко-

муніципальна влада, але з тим ж результатом). Ці співбесіди важко назвати спокійним обговорюванням своїх позицій з богословських питань, бо вони проходили при активній участі місцевої світської влади, а відстоювання віруючими своїх поглядів розцінювалось як злочин.

Обговорюючи заходи боротьби з євангельським рухом, православний місіонерський з'їзду 1891 р. визнавав за необхідне заборону найбільш активним віруючим відлучатися з місця постійного проживання без особливого дозволу губернатора, заборону віруючим купувати та орендувати землю, недопущення євангельських віруючих до органів селянського самоврядування. Цей православний місіонерський з'їзд вимагав заборонити баптистам мати молитовні будинки та проводити богослужіння, а також при необхідності відбирати дітей у батьків-сектантів. Отже, йшлося на цьому з'їзді про повернення порядку, який діяв до видання Закону 1883 р. (обмеження свободи пересування та заборона на право бути обраним на громадські посади). Цікаво, що коли віруючі баптисти отримали право бути обраними до органів селянського самоврядування, декого з них дійсно було обрано на відповідні посади. Так, Одеський справник 1883 р. доносив, що сільськими громадами з числа штундистів брано багато о сільських старост, соцьких та десятицьких. В цьому можна вбачати визнання з боку односельців авторитету євангельських віруючих, їх сумлінності та працьовитості. Деякі ж православні священники вимагали звільнення євангельських віруючих з обраних посад у селянському самоврядуванні, на тій підставі, що вони навіть не допускали думки про наявність сумління у неправославних.

Крім переслідування самих євангельських віруючих, їх діти практично позбавлялися права на освіту. Так, у деяких народних училищах Одеського навчального округу навчались діти євангельських віруючих, але утримувалися від вивчення православного предмету «Закон Божий» та виконання православних обрядів та відповідних релігійних обов'язків. Але від них це вимагалось, згідно з рішенням як Міністерства народної освіти, так і Святейшого Синоду, під страхом негайного виключення з навчального закладу. Для захисту права своїх дітей на освіту євангельськими віруючими Херсонської та Київської губерній разом було направлено п'ять тождних за змістом прохань: на ім'я Імператора Олександра III, на ім'я Государині Марії Федорівни, на ім'я

Наслідника Миколи Олександровича, на ім'я міністра внутрішніх справ та в комісію прохань на Височайше ім'я. В цьому проханні, зокрема, говорилося: «Всякий підданий Вашої Імператорської Величності має можливість при посередництві того чи іншого навчального закладу розвинути свої розумові здібності... А між тим, Великий Государ,... наші діти не приймаються ні в які школи та, таким чином, залишаються без бажаної освіти розуму»¹.

Не зважаючи на всі труднощі, віруючі у цей період продовжували добиватися легалізації свого громадського становища. Так, К.П.Победоносцев відзначав, що в деяких громадах були заведені метричні свідоцтва та видавались метричні свідчення, які оплачувались згідно з встановленим гербовим збором. Закон 1883 року дозволяв віруючим поховання своїх членів, причому навіть з молитвою та співом (хоча сектантський спів на вулицях та площах заборонявся).

20-22 травня 1882 р. у німецькій колонії Рюкенау Таврійської губернії з ініціативи братських менонітів І.Вілера та П.Фрізена була проведена спільна братська конференція. Хоча братські меноніти проводили подібні конференції вже впродовж десяти років, ця, на якій були присутні представники українсько-російського братства, була першою. Всього на ній були присутні п'ятдесят делегатів від новоменонітських та баптистських громад, у тому числі 19 від російсько-українських. Від імені віруючих з Петербурга В.Пашков прислав лист. Головним питанням цієї конференції було питання благовіщення. Були обрані благовісники на повне утримання терміном на два та чотири місяці, в тому числі І.Рябошапка, М.Ратушний, Г.Кушнеренко. В.Павлова. Пресвітера баптистської церкви у Тифлісі (Тбілісі), який пройшов курс навчання у Гамбурзькій баптистській семінарії, обрано благовісником на цілий рік. Півроку він повинен був працювати у Закавказзі, а півроку — у Таврійській губернії. Для більш ефективної організації праці благовісників обрано Комітет для проведення місії, який очолив І.Вілер. Конференція розглянула питання про участь у Вечері Господній осіб, що мають тільки хрещення, яке вони отримали у дитинстві. Це питання поставив у своєму листі В.О.Пашков. Але конференція залишила це питання відкритим.

¹ Кальнев М.А. Немцы и штундобаптизм. — Одесса, 1911. — С. 7-8.

Другою спробою об'єднання різноманітних євангельських груп став з'їзд у Петербурзі, що відбувався з 1-го квітня 1884 р. з ініціативи В.О.Пашкова. На з'їзд прибуло більше ніж 70 делегатів, які представляли пашковців, штундистів, баптистів, братських менонітів та захаровців. У перший день роботи з'їзду була проведена Вечеря Господня, яка відразу ж виявила суттєві суперечності між учасниками з'їзду, оскільки баптисти відмовились брати участь у Вечері спільно з «дітохрещенцями» і проводили свою Вечерю окремо. Проте з'їзд продовжив свою роботу. Питання про дійсність дітохрещення знову було залишено відкритим, оскільки учасники з'їзду розуміли, що кожне рішення з цього питання спричинить розкол у ще не зміцнілому євангельському русі. Було поставлено питання про благовістя та служіння сестер. Вирішено, що «проповідників належить матеріально підтримувати», а також, що «належить допускати до проповіді обдарованих сестер»¹. Але на шостий день роботи з'їзду його учасники були заарештовані та вислані з Петербурга.

Того ж року з 30 квітня по 1 травня в Нововасилівці Бердянського повіту Таврійської губернії відбувся перший самостійний з'їзд російсько-українських баптистів. На цьому з'їзді були присутні 33 делегати з 12 громад, а також шість гостей, у тому числі й захаровці. Серед делегатів були присутні І.Г.Рябошапка, М.Т.Ратушний, Т.О.Хлистун, Ф.П.Баліхін та інші. Від віруючих Петербурга на з'їзд прибув брат І.В.Каргель. Російські баптисти з Кавказу не брали участі у з'їзді, але направили на його адресу лист. Головою з'їзду обрано І.Вілера. Головним внеском цього з'їзду до історії російсько-українського баптизму було створення на ньому Союзу баптистів Південної Росії та Кавказу. Головою новоствореного союзу обрано І.Вілера. Також розглядалось питання благовістя і для цього обрано відповідний комітет під керівництвом також І.Вілера. Були визначені райони благовістя та обрані відповідні благовісники. М.Т.Ратушний був направлений благовісником у рідну Херсонську губернію, а І.Г.Рябошапка — у Київську губернію. Цікаво, що місіонерські спрямування українських віруючих були направлені не лише на

¹ История євангельських християн-баптистів в СССР. — М., 1989. — С. 100.

Південь Росії, а на усю її територію, включаючи Східний Сибір.¹ Зроблено особливий заклик щодо пожертвувань на проповідь Євангелія. Питання спільної участі у Вечері Господній знову ж таки було залишено відкритим. Також були розглянуті питання єдності, шлюбу (було вирішено відмовляти у повторному шлюбі тим, хто був залишений своїм чоловіком або дружиною), про ставлення до віруючих, які скоїли гріх, про висвячення пресвітерів та про поховання (усього порядок денний включав розгляд 24 питань). Вирішено, що пресвітер не має права нічого робити без відома або без згоди церкви. Учасники з'їзду дійшли до згоди, що рішення, прийняті з'їздом, є обов'язковими для усіх церков.

Діяльність євангельських віруючих в Україні у цей період проходила на фоні постійних переслідувань, утисків та мордувань як з боку світської та духовної влади, так і односельців. Частими були рішення сільських сходів про вислання віруючих у віддалені райони Росії. Часто односельці руйнували хати віруючих, вирубували їх сади та витопували городи. Нерідкими були й випадки фізичних знущань з віруючих, їх побиття, а іноді траплялись і вбивства. І хоча державна влада іноді застосовувала засоби покарання винних у випадках самосудів, все ж таки це не змінювало загальної картини. На захист винних у вчиненні насильств над віруючими ставало православне духовенство, мотивуючи їх поведінку ревністю до православної церкви. Випадки насильства над віруючими не можна кваліфікувати як виключно селянський самосуд, оскільки вони часто організовувалися місцевою духовною та світською владою. З 1889 по 1891 роки на адміністративне заслання до Закавказзя строком на п'ять років відправлено Лясоцького, Капустинського, Хлистуна та багато інших активних баптистів. Але, незважаючи на це, український баптизм продовжував поширюватися. З 1884 по 1893 рр. кількість віруючих зросла з 2006 до 4670.

¹ Див. История евангельско-баптистского движения в Украине. Материалы и документы. Сост. Головащенко С.И. — Одесса, 1998. — С. 126, 128.